

Gospodarjenje z gozdovi ob gradovih in razvalinah na primeru grajske razvaline Gornji Rogatec

Mitja CIMPERŠEK*

Izveček

Cimperšek, M.: Gospodarjenje z gozdovi ob gradovih in razvalinah na primeru grajske razvaline Gornji Rogatec. Gozdarski vestnik, št. 10/1990. V slovenščini, cit. lit. 4.

Sestavek obravnava teoretične in praktične izvedbene ukrepe rekultiviranja grajskih razvalin v Rogatcu. Zaradi tesne prepletenosti zgodovinskih, ekoloških, naravovarstvenih in konservatorskih sestavin je pri ohranjanju arhitekturne dediščine v okolju gozdov priporočljiv interdisciplinarni način rekultiviranja.

Synopsis

Cimperšek, M.: Forest Management in the Areas of Castle Ruins – an Example of Castle Ruins at Rogatec. Gozdarski vestnik, No 10/1990. In Slovene, lit. quot. 4.

The article deals with theoretical and practical measures for carrying out restoration of castle ruins in Rogatec. Owing to close interdependence of historical, ecological, nature-protecting and conservation components, an interdisciplinary approach would be appropriate in order to preserve architectural heritage in forest areas.

1. UVOD

S tistimi kulturnimi nalogami gozdov, ki izhajajo iz spomeniško varstvenih zasnov, se gozdarji redkokdaj srečujemo ali pa se jim celo zavestno izogibamo. Razlog temu je na eni strani slabo poznavanje metod dela in nizka kulturna zavest, na drugi strani pa se pojavljajo dodatni stroški, s katerimi je redno povezano tako ravnanje.

Med slovensko umetnostno dediščino imajo gradovi, graščine in njihove razvaline poseben dokumentacijski pomen. To so navidezno neme, v resnici pa zelo zgovorne priče naše preteklosti, saj so bile dolga stoletja najtesneje povezane z usodo slovenskega naroda, ki ga je v dobi fevdalizma predstavljal naš kmet. V teh ošabnih, mračnih in drznih kamnitih zložbah zaznavamo zgodovinske, umetniške, gospodarske in družbene spremembe naše bolj ali manj slavne preteklosti.

V sozvočju z geomorfološko strukturo reljefa in njegovimi urbanimi prvini gozdovi odločilno sooblikujejo vedutno fiziognomijo določenega prostora. Vsak izsek naše krajine vsebuje svojevrstno zgodovin-

sko izkušnjo – prostorsko zgodovinsko kodo, v kateri je zabeleženo vse tisto, kar je bilo doživeto, tudi tiste zamisli, ki so med razvojem propadle in so vidne samo še kot ostanki (razvaline) ali celo samo kot ustno izročilo (spomin). Toda tudi propadli koncepti vsebujejo izkušnjo, ki jo je koristno ohraniti in preveriti. Sodobne družbe celovito obravnavajo vse tisto, kar pojmuje kot dediščino, in zlasti v povezavi s turizmom iščejo razvojne možnosti.

V severovzhodnem delu občine Šmarje se je v zgodnjem srednjem veku razvil trg, oziroma mesto Rogatec, kot se nekajkrat omenja v starih spisih. V 18. stoletju je dosegel zavidljivo razvojno raven med slovensko-štajerskimi naselbinami. Varovala sta ga dva gradova, od katerih je najstarejši iz 12. stoletja. Utrjeno naselje pod njim se je ponašalo z vsemi tistimi tegobami, ki so tako značilne za takratne čase. Kljub požarom, kugi, napadov kobilic, zažiganju čarovnic, turških in madžarskih ropanj je zlasti v dobi baroka dosegel nivo, s kakršnim se niso mogla pohvaliti niti največja slovenska mesta. V Rogatcu je bila zbrana najimenitnejša kolonija umetnikov, ki so jo vodili Ranger, Lerchinger, Mersi in Metzinger.

Odnos med takratnim Rogatcem in še nepomembno Rogaško Slatino lahko pre-

* Mag. M. C., dipl. inž. gozd., Gozdno gospodarstvo Celje, Tozd Boč, 63250 Rogaška Slatina, Ulica 14. divizije 19, YU

poznamo iz zapisov slovitega francoskega naravoslovca in raziskovalca B. Hacqueta, ki je leta 1784 proučeval rogaške vreice. Svoj opis začenja takole: »Eno uro od Rogatca za neko vasjo, imenovano Sv. Križ, leži kisli vrelec...«(2). Danes sta se vlogi zamenjali, Rogaška Slatina je svetovno znana, medtem ko je Rogatec utonil v pozabo.

Po zatonu fevdalizma je Rogatec delil usodo, ki je tako značilna za številne kozjanske srednjeveške trge, začel je razvojno kreniti in danes komajda še kaže blišč in sijaj nekdanje slavne preteklosti. Kot strateško, gospodarsko, politično, sodno in kulturno središče je bil v kraju tudi sedež velike gozdne posesti, ki je obsegala 2500 ha gozdov in je bila leta 1945 odvzeta zadnjim lastnikom knezom Windischgrätzom.

Od nekdanjih časov, ki jim v okolici Rogatca sledimo od surovih Keltoev, bojevitih Ilirov, krvoločnih Rimljanov, do tisočletnega neenakega boja z nemškimi zavojevalci, so gradovi izraz zgodovinske dobe in neke neizprosne življenjske nujnosti. Grad Gornji Rogatec uvrščamo v tako imenovano zlato obdobje gradov. Romanska utrdba se prvičkrat omenja leta 1192. Po ohranjenem

tlorisu iz leta 1574 spoznamo, da je bil zasnovan v čisti, geometrično pravilni, trdnjavski zasnovi, ki se je prilagodila ozki grebenski legi (3). Ponaša se s tem, da ga v vsej svoji zgodovini oblegovalci niso nikoli osvojili, pač pa je leta 1574, ko je bil še deloma lesen, pogorel in je bil na njegovem mestu zgrajen udobnejši in bolj reprezentativen objekt. Po letu 1810 v njem niso več stanovali in je začel propadati. Pobočje je kmalu porasel gozd, po razvalinah pa se danes razraščajo že več kot pol metra debela drevesa.

Na ostankih razvalin umetnostna govorica zamira, toda še danes sta vidni dve iz kamna izdolbeni romanski strešni lini, za strokovnjake pa so zanimivi način gradnje, poznejše prezidave in druge dragocene podrobnosti. Estetska likovna komponenta usiha, še vedno pa je več, kot v marsikaterem povojno zgrajenem stanovanjskem silosu.

V 15. stoletju je bila v dolini Draganje postavljena graščina Strmoj, ki deli množično usodo vrednostno zavrženih slovenskih gradov. V objektu deloma stanujejo in je tako zapuščen, da se mu obiskovalec le s tesnobo približa. Pred našimi očmi, brez pomoči, propada veličastna stavba. Degr-

Slika 1: Rogatec na Višerjevem bakrorezu iz l. 1681

dirano je tudi okolje, ki ga je nekoč krasil park z vodnjakom in sprehajalnimi potmi. Zemljišče je Okrajna uprava za gozdarstvo dodelila kmetijem, ti pa so najlepša drevesa brezčutno posekali – kot njivo koruze.

V Rogatcu že več let tli želja po obnovi in prezentiranju lokalnih zanimivosti. Na severni strani grajskega hriba nastaja etnološki muzej v spomin na domačega pesnika Jožeta Šmita. Sestavljajo ga starinska kmečka poslopja, ki so bila v izvorni obliki prestavljena iz bližnjih lokacij. Revitalizacija razvalin starega gradu je samo kamenček v mozaiku možne ponudbe kraja in okolice, ki plaho spremlja skokovit razvoj Zdravilišča Rogaške Slatine in vidi v tem celovitem bogastvu svojo priložnost.

2. METODOLOŠKI PRISTOP

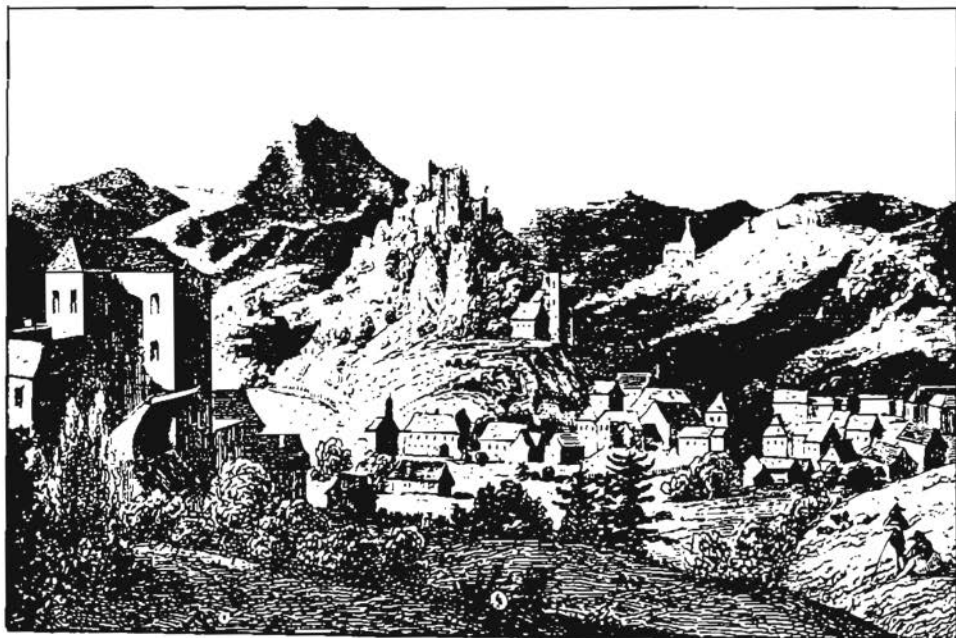
2.1. Proučevanje virov

Pobočja, na katerih so gradili gradove, so večinoma do golega posekali. Krčenja niso bila potrebna samo zaradi pridobivanja lesa in kamna za gradnjo, temveč predvsem zato, da so pravočasno opazili sovražnika. Tudi za ogrevanje je bilo potrebno

veliko lesa. Šele z iznajdbo smodnika so utrdbe izgubile svoj pomen, pobočjem pod njimi pa so namenili druge gospodarske naloge, kot je paša govedi in drobnice. Najbolj pogosto so jih prepustili gozdu, v ugodnejših legah pa so na njih gojili razne kmetijske kulture. Tako so na primer na strmih, južnih legah sevniškega gradu naredili police in na njih, še med obema vojnoma pridelovali južno sadnje. Kjerkoli so površine prepustili gozdu, jih je pričel zaraščati pionirski gozd. Tudi tam, kjer so se med pionirske vrste postopoma naselile klimaksne vrste, so ostali sestoji nenegovani in danes ne opravljajo gospodarsko pomembnejših nalog.

Na bakrorezu G. M. Vischerja iz leta 1681 (slika 1) vidimo utrdbo na povsem ogolelem pobočju. Pod njim so, kot piščanci pod kokljo, nagnetene trške hiše. Na skrajni levi strani stoji v dolini potoka Draganje ponosna graščina Strmol. Na grafikah po letu 1800 (slika 2), pa je že vidno zaraščanje vzhodnega in zahodnega pobočja. Po starosti gozda, ki danes obrašča pobočje lahko sklepamo, da je do konca leta 1900 gozdna vegetacija zavzela celoten grebenski pomol. Razvaline so povsem utonile v

Slika 2: Po I. 1800 začne pobočje razvalin ponovno preraščati gozd

gozdu in samo domačini in redki poznavalci vedo, da nad župno cerkvijo Sv. Jerneja izginjajo neme priče sedemstoletne zgodovine. Gozd se je iz konservatorja spremenil v razkrojevalca spomenika. Drevesne korenine namreč bolj uničujoče pospešujejo razpadanje trdno zgrajenih zidov kot pa sam neusmiljeni »zob časa«.

Na priloženem rastrskem prikazu (priloga 1, 2) smo s pomočjo računalnika in risalnika shematično predstavili površinske spremembe med kmetijskimi zemljišči, gozdovi in urbanizacijo od leta 1825 do današnjih dni. Delež kmetijskih zemljišč se je v tem času zmanjšal od 71 do 55 odstotkov, medtem ko je gozd osvojil v istem obdobju dodatnih 18 % površin. Izrazito zaraščanje z gozdom, ki se je v stopetdesetih letih razširilo na območju obeh gradov, posredno izraža upadanje življenjske moči kraja. Nekdanji park je danes spremenjen v degradiran in zapuščen gozd, v katerem je akacija skrajno neprimerno nadomestilo za nekdanje kakovostne parkovne sestavi-

ne. Delež stanovanjskih in drugih infrastrukturnih površin se na obravnavanem krajinskem izseku ni pomembneje povečal.

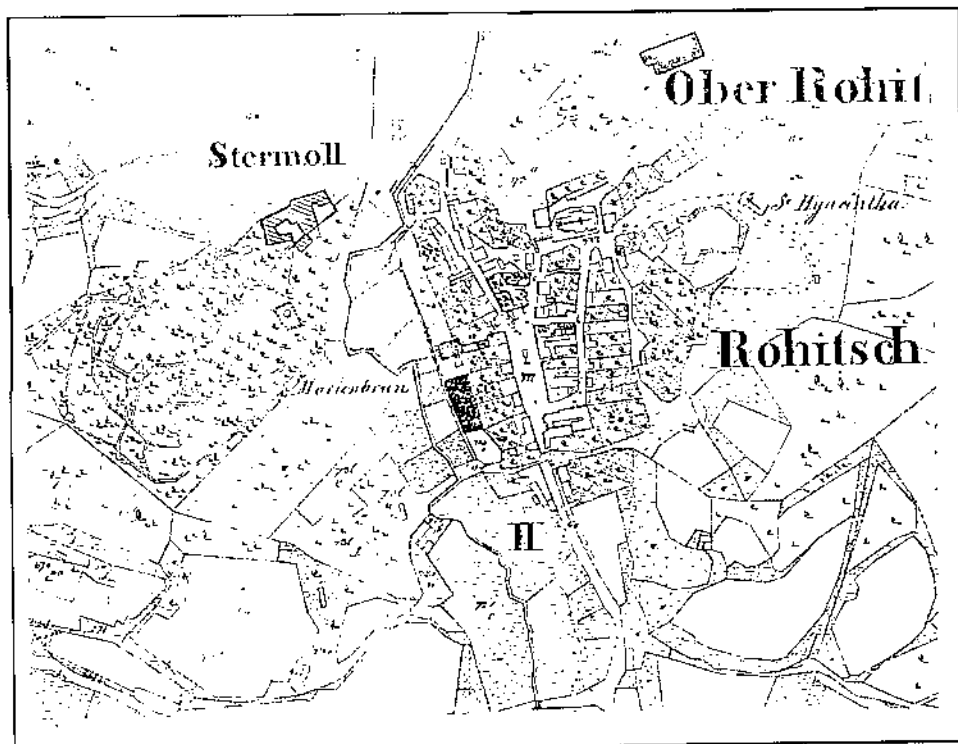
2.2. Opredelitev ciljev

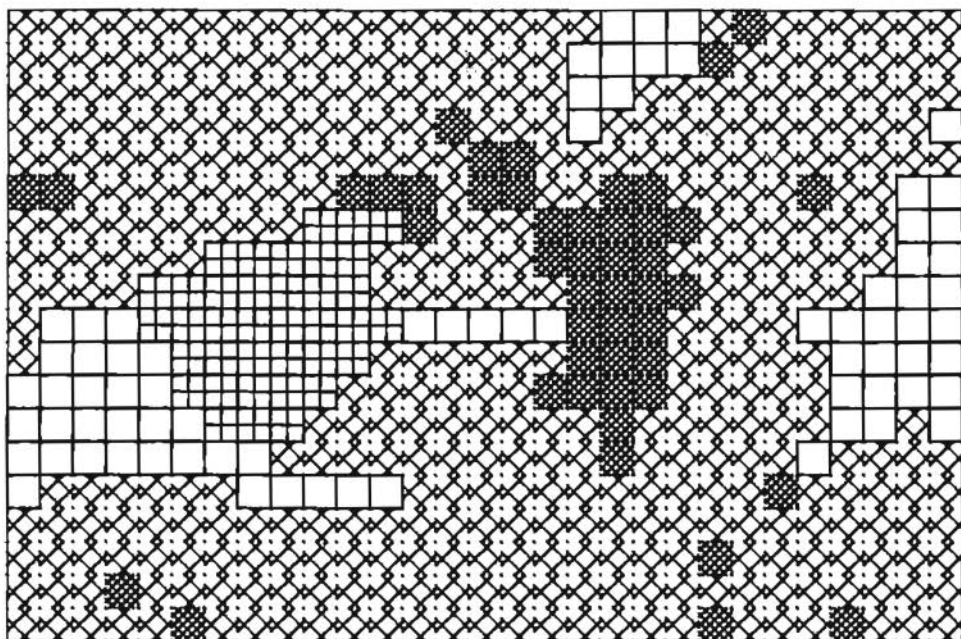
Razvaline gradov so svojevrsten zgodovinski pomnik. Grad ni bil samo središče dogajanja in nasilja v kraju, temveč tudi pribežališče v stiski in žarišče kulture, ki je bolj ali manj uspešno tekmovala s cerkveno oziroma samostansko. Ostanki grajskih lupin so pomemben krajinski element, ki v določenih okoljih izboljšujejo orientacijo. Kot simbol duhovno ponazarjajo preteklost ter so neme priče kultiviranosti določenega predela. Kjerkoli prispevajo k bogatejši turistični in rekreativni ponudbi, imajo tudi pomembno gospodarsko vlogo.

Pri izbiri ukrepov za reaktiviranje takega prostora imamo ponavadi na izbiro dve skrajni možnosti:

1. zgodovinsko, ki zahteva vzpostavitev prvotnega stanja. V odnosu do gozda to pomeni navadno ponovno ogolitev pobočij.

Priloga 1: Analizirani izsek in katastrske karte (l. 1824)

LETO 1825

urban x_8

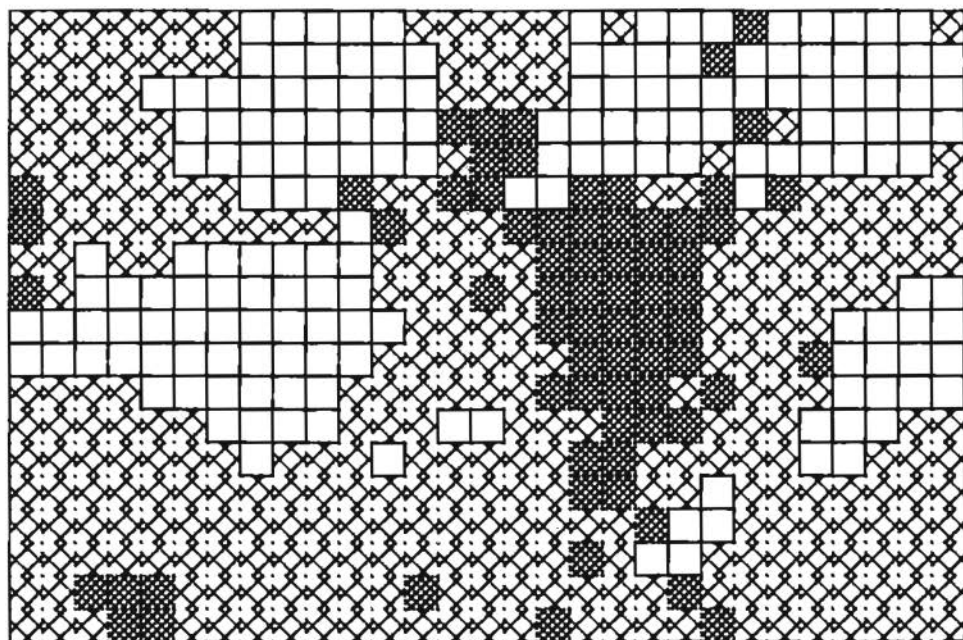
kmet.z.z_71

gozd x_{13}

park x_8

LETO 1989

urban x_{12}

kmet.z.z_55

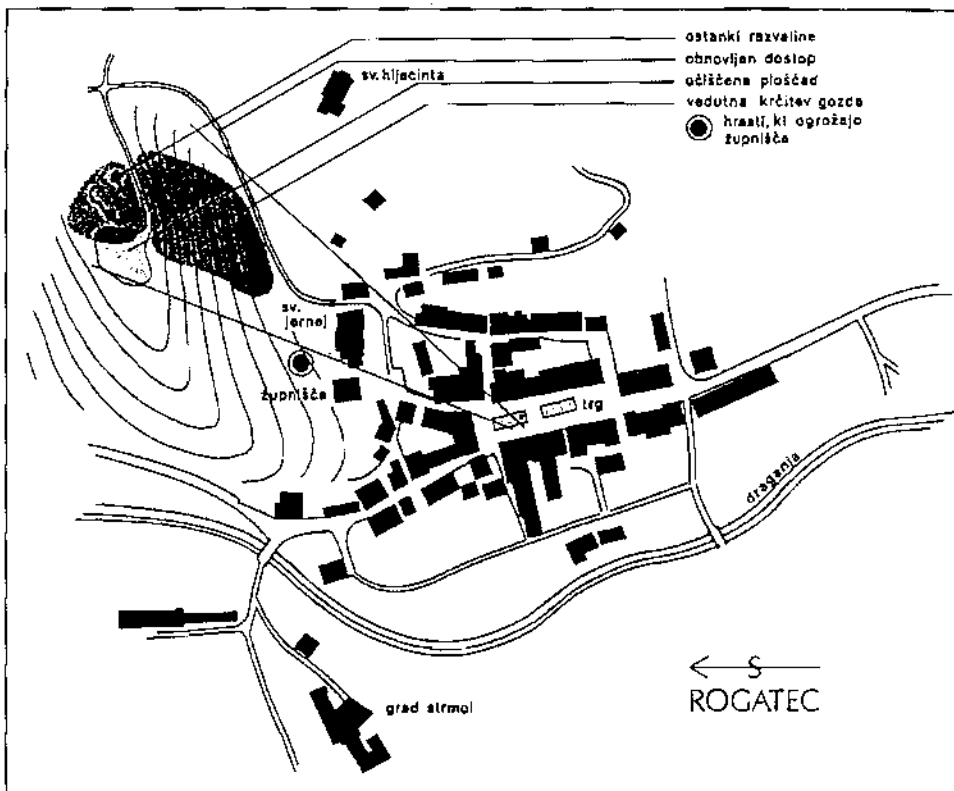

gozd x_{31}

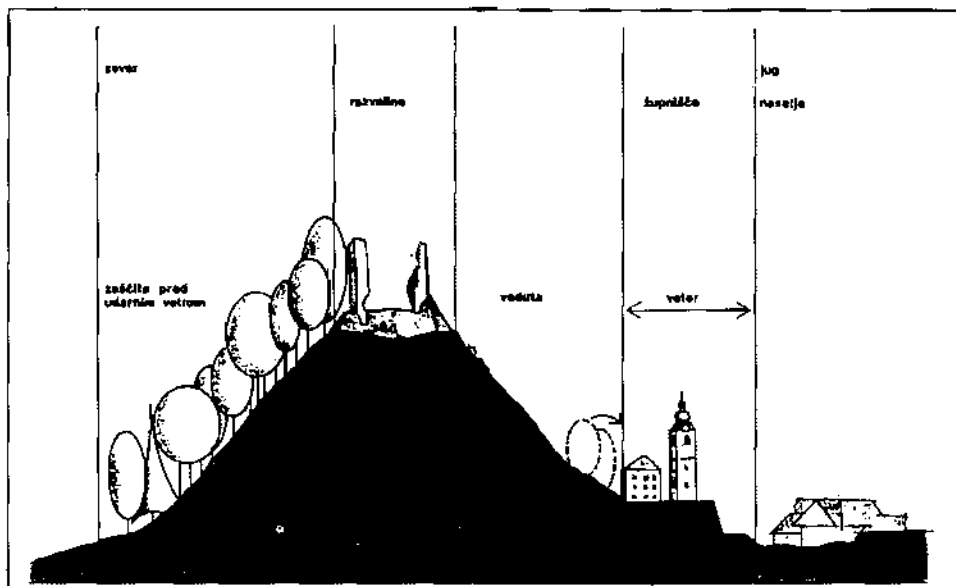
park x_8

Priloga 2: Rastrski prikaz zaraščanja od l. 1825 do l. 1989

Priloga 3: Situacija razvalin gradu Gornji Rogatec v odnosu do starotrškega jedra

Priloga 4: Shematski prikaz sanacije okolja razvalin

Razvalina ali grad postaneta ponovno daleč vidna;

2. ekološko, ki zahteva, da vegetacije ne oviramo v razvoju. Gozdu prepustimo, da ponovno osvoji svoj prvotni položaj. Popolna prevlada narave ima prednost pred zgodovinsko pričevalnostjo (1).

Med obema skrajnostima se navadno odločimo za kompromisne rešitve. Drevju oziroma gozdu prepustimo tak razvoj, da se arhitektura in narava čim bolj zlijeta. Toda pri tem varujemo stavbno dediščino pred razdiralnimi učinki vegetacije. Zaželena je dobra vidnost objekta – iz večje razdalje. Hkrati težimo za tem, da bi bil tudi sam objekt privlačno razgledišče.

V našem primeru smo se srečali s popolno zaraščenostjo, nevidnostjo objekta in tako časovno odmaknjenostjo od prvotnega stanja, da smo se pred ukrepanjem posvetovali s strokovnjaki Restavratorskega zavoda iz Ljubljane. Z veliko razumevanja so nam izdelali rešitve, ki so bile optimalno usklajene z željami krajanov in našimi gozdarskimi možnostmi (4).

2.3. Povzetek najvažnejših gozdarskih ukrepov ob razvalinah

a) Izboljšanje dostopov iz trga do razvalin z obnovitvijo obstoječe kolovozne poti.

b) Gradnja nove vlake bo omogočila redno gospodarjenje z dozdam nedostopnimi sestoji, ki imajo pomembno spomeniško-varstveno funkcijo. Z vlake bo možno posekati tudi tista močno nagnjena drevesa, ki ogrožajo stavbe starotrškega jedra.

c) Odstranitev drevja in grmovja na samih razvalinah, razen na vetrovni, severni strani (zaščita).

d) Premaz panjev s herbicidi.

e) Trikotni izsek dreves za razgledno okno na južni strani razvalin zaradi boljše vidljivosti.

Predvideni ukrepi so nazorno predstavljani v skicah Restavratorskega zavoda (priloga 3 in 4).

3. ZAKLJUČEK

Od tistih dob, ko je puntarska »uboga gmajna« pela »Grad gori, grof beži...« se je videz nekdanj mogočnih grajskih zidov močno spremenil. Ljudje so jih z največjim sovraštvom zidali, zažigali, pa spet obnavljali in okraševali. Če se danes ozremo po slovenski arhitekturni zapuščini, lahko za večino gradov ugotovimo njihovo neusmiljeno propadanje, kljub iskreni želji mnogih, da se končno najde smotrni način njihovega oživljanja. Gradovi in njihove razvaline živijo v sozvočju z okoljem. Svojo prvotno vlogo so odigrali in zdaj je samo od duhovne širine družbene skupnosti odvisno, ali vidi v njih kulturno vrednoto ali pa jih pusti vnemar in celo pomaga pri njihovem propadanju.

Ena izmed nalog gozdarstva je, da sprejme kot svojo kulturno obvezo takšno ravnanje z gozdovi, ki bo hkrati varovalo, negovalo in oživiljalo zgodovinske pomnike in njihovo okolje. Toda ta obveza ne more biti taka, da bi gozdarstvo prevzelo sto in sto propadajočih gradov v Sloveniji in skrbelo za njihovo nadaljno usodo.

VIRI

1. Höfle, H. H.: Zur Wald- und Forstwirtschaft in der Umgebung von Burgruinen. Forstarchiv. 59/1988, p. 56–60.

2. Leskovar, R.: Ob 300-letnici Zdravilišča Rogaska Slatina. Turistični vestnik, Celje 1964, p. 3–19.

3. Stopar, I.: Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1977

4. Vardjan, F.: Restavriranje in prezentiranje grajske razvaline Rogatec, Restavratorski zavod Ljubljana, Ljubljana 1989 (tipkopis).